

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Pawlak

**nt. Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo
napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Szafrąńskiej, prof. UŚ**

1. Podstawa sporządzonej oceny i konteksty ogólne rozprawy

Podstawą wydania recenzji rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Pawlak nt. Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Szafrąńskiej, prof. UŚ jest pismo dr hab. Ireny Polewczyk, prof. UŚ, Dyrektor Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 12 grudnia 2024 r. informujące, iż zgodnie z Uchwałą Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 10.12.2024 r., zostałem powołany na recenzenta w celu sporządzenia oceny rozprawy.

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Justyny Pawlak dotyczy istotnego/zasadniczego/podstawowego problemu jakim jest proces edukacji, socjalizacji młodzieży w ogóle, w okresie permanentnej zmiany społecznej, a pozorowanej zmiany w systemie oświatowym jak pisze Bogusław Śliwerski¹. Oczywiście praca ukierunkowana została na problematykę szkoły domowej, kształtowania tożsamość jednostki, procesu socjalizacji w tej wyjątkowej niepowtarzalnej atmosferze, jednak w specyficznych uwarunkowaniach kulturowych jakie stwarza dom. W moim odczuciu praca jest bardzo ważnym, istotnym głosem w dyskusji odnoszącym się do problemu edukacji, szkoły, procesu socjalizacji młodego pokolenia. Badania, praca wpisuje się w aktualną, jakże ważną dyskusję nad tym jak ma wyglądać Polska szkoła uwikłana w struktury polityczne jak pisze przywoływany już Bogusław

¹ B. Śliwerski: *Kryzys oświatowej demokracji w świetle makropolitycznych badań pedagogicznych*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2/2016, ss. 313-322.

Śliwerski², bez refleksji nad zmianą polepszeniem warunków³. Słyszymy częste deklaracje, które są wprowadzane w działania systemu oświatowego jak kolejni Ministrowie Edukacji ogłaszają w kwietniu że od września będzie nowy elementarz (właśnie rozpoczniemy pisanie), za dwa tygodnie nie będzie prac domowych, podstawa programowa zmieniana rozprzedaniem jest w czerwcu na kolejny rok szkolny zaczynający się we wrześniu, to tylko wybrane, nie wspomnę edukacji zdrowotnej, edukacji dla bezpieczeństwa, bo ustalanie listy lektur to kanon polityczny w edukacji w polskiej szkole. Jakże istotnym problemem jest w systemie oświatowym pozbawienie uznania nauczycieli, którzy czują się marginalizowani i pozbawieni wpływu na procesy kształtowania, upokarzanie z powodu warunków finansowych co prowadzi do wzrostu napięć i poczucia frustracji zawodowej, strajku w 2019 roku o czym piszą Mirosława Nowak-Dziemianowicz⁴, Anna Szafrńska⁵.

Istniejący w Polsce jak pisze Dorota Klus-Stańska transmisyjny model edukacji oparty na tradycjonalizmie metodycznym, sprzyja tworzeniu „zniewolonej tożsamości” ucznia, który jest podporządkowany roli pasywnego odbiorcy. W takich warunkach szkoła bardziej promuje ujednolicenie i posłuszeństwo niż kreatywność i indywidualizm⁶, a zmianie, prawdziwych reformach, jeśli nie są podyktowane politycznymi ambicjami i uwarunkowaniami, możemy jedynie pomarzyć. Z otrzymaną pracą do recenzji zapoznałem się z dużym zainteresowaniem. Doceniam zaangażowanie badawcze autorki i całkowity wkład doktorantki w przygotowanie pracy. Pragnę już na wstępie stwierdzić, iż przygotowana i przedstawiona praca doktorska merytorycznie jest bardzo poprawna, a Autorka osiągnęła postawiony cel. Tym samym potwierdziła swoje kompetencje badawcze i umiejętności prowadzenia dyskursu naukowego, co jest kluczowe w perspektywie naukowo-badawczej, dydaktycznej.

² B. Śliwerski: *Zmierzamy ku edukacyjnej katastrofie. Sowietyzację zastąpiła amerykańizacja*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/701245,zmierzamy-ku-edukacyjnej-katastrofie-sowietyzacje-zastapila-amerykanizacja.html> (dostęp: 06.02.2025).

³B. Śliwerski: *Zmierzamy ku edukacyjnej katastrofie. Sowietyzację zastąpiła amerykańizacja*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/701245,zmierzamy-ku-edukacyjnej-katastrofie-sowietyzacje-zastapila-amerykanizacja.html> (dostęp: 06.02.2025).

⁴ Numer opinii wydanej przez Komisję Etyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach ds. badań naukowych prowadzonych z udziałem ludzi to KEUS 110R/04.2021. J. Pawlak, Dysertacja, *Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF 2024, s. 7.

⁵ Por. A. Szafrńska: *Nauczyciele wobec reformy systemu oświaty – spostrzeżenie, dylematy i pokłosie „wielkiej zmiany” (studium przypadku)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2022.

⁶ D. Klus-Stańska, M. Nowicka: *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.

Zatem cenne wydaje się, iż Autorka podejmuje problematykę edukacji alternatywnej, skoncentrowanej na potrzebach i jego rozwoju, stymulującej jego aktywność i kreatywność, umożliwiając rozwój osobowości, zapewniając autonomię w myśleniu i działaniu⁷.

Jak pisze sama Doktorantka „w pracy podejmuję problematykę codziennego funkcjonowania (w obszarze edukacyjnym i relacyjnym) oraz socjalizacji młodzieży, z przedziału wiekowego 14-18 lat, edukowanej domowo⁸.

Ważne odnotowania jest to, że przed przystąpieniem badań Autora wystąpiła z wnioskiem do Komisji Etyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach ds. badań naukowych prowadzonych z udziałem ludzi i otrzymała pozytywną opinię numer KEUS 110R/04.2021.⁹

2. Struktura, podział pracy, merytoryczna ocena rozprawy

Przygotowana i przedstawiona rozprawa doktorska – liczy 276 stron. Przedstawiona praca przesłana w formie pliku PDF została przygotowana zgodnie z obowiązującymi zasadami dla tego typu prac. Ma standardową strukturę. Składa się z wstępu i siedmiu rozdziałów, zakończenia, bibliografii z podziałem na grupy, wykazu tabel, rysunków, załączników, streszczenia. Można przyjąć iż praca składa się z trzech części. Część pierwsza to teoretyczne podstawy pracy. Część tą stanowią trzy rozdziały, pierwszy odnoszący się do problematyki edukacji, drugi charakteryzujący młodzież jako podmiot badań i rozbudowany trzeci w którym odnajdujemy ujęcia teorii uczenia się z różnych perspektyw, oraz socjalizacji jako procesu kształtowania tożsamości.

Część druga to metodologia pracy badawczej, zatytułowana została „Założenia metodologiczne badań własnych”. W tej część odnajdujemy: uzasadnienie wyboru podejścia badawczego, przedmiot, cel badań, pytania badawcze, metody, techniki i narzędzia badawcze. Ponadto rozdział zawiera on charakterystykę środowiska badanego, charakterystykę grupy badanej, opis organizacji przebiegu badań jak i sposób analizy danych.

Część trzecia to obszerna analiza wyników badań na którą składają się trzy rozdziały z licznymi podrozdziałami. Struktura przygotowanej i przedstawionej pracy w mojej ocenie jest

⁷ Por. A. Szafrńska, J. Pawlak: *W poszukiwaniu lepszych możliwości dla kształcenia własnego dziecka. Edukacja domowa z perspektywy rodziców*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1/2020, ss. 203–218, DOI: 10.34767/PP.2020.01.12.

⁸ J. Pawlak, *Dysertacja, Dysertacja, Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF, 2024, s. 7.

⁹ Numer opinii wydanej przez Komisję Etyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach ds. badań naukowych prowadzonych z udziałem ludzi to KEUS 110R/04.2021., J. Pawlak, *Dysertacja, Dysertacja, Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF., s. 7.

przejrzysta, poszczególne rozdziały i podrozdziały wynikają jeden z drugiego, tworząc spójną całość. Przypisy bibliograficzne wykonano ze starannością i nie budzą zastrzeżeń. Język pracy jest poprawny, jednak w przypadku publikacji w części lub całości do czego gorąco zachęcam Autorkę niezbędne jest wykonanie korekty redakcyjnej (np. kropkę stawiamy za przypisem – cała praca), prezentacja imienia i nazwiska w całości jeśli piszemy pierwszy raz.

W mojej ocenie przygotowana i przedstawiona struktura pracy jest wysoce poprawna, co umożliwiło czytelne zaprezentowanie rozważań teoretycznych jak i wyników empirycznych założenia badawczego.

Autorka prowadzi dyskurs odnosząc się do obecnego w Polsce systemu edukacji powstałego w Prusach na przełomie XVIII/XIX tzw. Humboltowskiego. Systemu który był spójny, dobrze zorganizowany, a dzięki temu niebywale skuteczny, rozwoju edukacji masowej, w kontekście edukacji alternatywnej charakterystycznej dla Nowego Wychowania (szkoły Celestyna Freinet'a, Alexandra Sutherlanda Neil'a, Marii Montessori), czy edukacji spersonalizowanej.

Koncentrując się na edukacji domowej w ujęciu literatury obcojęzycznej i polskiej literaturze pedagogicznej i jej aktualnym stanie prezentuje skrótowe ujęcie historyczne edukacji domowej. Zaprezentowane podstawy prawne edukacji domowej w Polsce są mało czytelne, w mojej ocenie ważne było aby wskazać art. 37 ustawy Prawo Oświatowe.

Zaprezentowane dane liczbowe obrazują progres w zakresie edukacji domowej szczególnie w latach 2022 - 2024. Może dziwić fakt, a może nie powinien, iż nie prowadzi się ewidencji w zakresie edukacji domowej np. na poziomie kuratoriów, (źródła danych są zróżnicowane, zazwyczaj stanowią one dane samych rodziców, badaczek i badaczy), a funkcjonowanie szkół i nauczycieli, a w tym edukacji domowej stanowi element chaosu polityki oświatowej w Polsce, w zakresie władzy ustawodawczej i wykonawczej na co wskazuje Autorka.

Dynamika rozwoju współczesnego świata sprawia, że kategoria *młodzieży* ewoluuje, a jej granice stają się płynne. Młodzież stanowiąc kategorię społeczną, podmiot badań zaprezentowana została w ujęciu literatury pedagogicznej, socjologicznej, (Zygmunt Bauman, Roman Lepert, Jerzy Modrzewski, Maria Ossowska, Irena Obuchowska, Piotr Sztompka). Autorka przyjęła za Ewą Wysocką¹⁰ iż kluczowym elementem definiującym młodość jest również socjalizacja, rozumiana jako proces integracji jednostki z otaczającym

¹⁰ E. Wysocka: *Bunt aksjologiczny czy egocentryczny w procesie socjalizacji młodzieży*, [w:] W. Furmanek, A. Cybal-Michalska (red.): *Młodzież a wartości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2021, s. 168.

społeczeństwem i przyswajania jego norm, wartości oraz wzorców zachowa, zaprezentowano rozwój młodzieży w okresie dorastania jako złożoności dynamicznych procesów, będących podstawą funkcjonowania.

Istotę funkcjonowania emocjonalnego w okresie dorastania Autorka oparła jedynie na roli jaką pełni *moratorium*, w ujęciu Erika Homburgera Eriksona „(..) moratorium to okres naturalnego rozwojowo wyczekiwania, w którym młody człowiek eksperymentuje na sobie wchodząc (kolejno) w różne role”¹¹, proszę zaproponować może jeszcze inny sposób rozumienia inteligencji emocjonalnej.

Wprowadzenie w świat w którym wzrasta współczesna młodzież, w ujęciu Zbyszko Melosika¹² Makdonaldyzacji, „kultury typu instant”, uzupełnione przez Autorkę o spędzanie części dnia scrollując Facebooka, śledząc znajomych na Instagramie, nagrywając filmy, aby opublikować je później na Tik-Toku, powiadamiając najbliższych puszczając im szybkiego Snapa¹³. Charakterystyka pokolenia: Baby Boomers, X, Y i Z domyka rozdział drugi.

Niewątpliwe do analiz kategorii tematycznych zaprezentowanych w części empirycznej takich jak: codzienność, nauka (uczenie się) oraz socjalizacja uczniów edukowanych domowo potrzeba była przebrnięcia przez Antropologię codzienności co Autorka uczyniła. Jak pisze Roch Sulima pokazuje aktualną rzeczywistość, dziejącą się tu i teraz¹⁴, pokazuje aktualne problemy i społeczne zjawiska z indywidualnej perspektywy, dotyczy ona również wydarzeń, które stanowią tło egzystencji dziecka¹⁵. Poprzez dyskurs nad kategorią codzienności w kontekście życia codziennego jako kategorii którą można analizować z perspektywy socjohistorycznej (teoria A Shütza, Ervinga Goffmana, Victor Turner, Mihály Csikszentmihaly i inne).

Z uwagi na przedmiot prowadzonych eksploracji zaprezentowano teorie uczenia się z różnych perspektyw: behawioryzm, kognitywizm, konstruktywizm, oraz konektywizm i istotną problematykę socjalizacji, a w tym pierwotnej i wtórnej. W pierwotnej zwrócono szczególną uwagę na rolę rodziny w jej procesie, a we wtórnej obejmującej młodzież oraz dorosłe życie

¹¹ L. Witkowski: *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji E.H. Eriksona.*, Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej w Łodzi, Łódź 2009, s. 80.

¹² Z. Melosik: *Młodzież a przemiany kultury współczesnej*, [w:] R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.): *Młodzież wobec...*, cyt. wyd., s. 14.

¹³ J. Pawlak, Dysertacja, *Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF., 2024, s. 42.

¹⁴ R. Sulima: *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 8.

¹⁵ A. Zadrożyńska: *W poszukiwaniu codzienności*, [w:] R. Sulima (red.): *Życie codzienne Polaków na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Stopka, Łomża 2003, s. 157

człowieka na czas, i otoczenie społeczne kiedy jednostka rozwija swoją samoświadomość, przyswajając określoną społeczną tożsamość.

Istotną z punktu percepcji procesu socjalizacji, ale też prowadzonych badań, problematykę zmieniającego się współcześnie świata z udziałem nowych mediów w edukacji kreowaniu procesu socjalizacji i wychowania młodych ludzi, tworząc tym samym poważne wyzwania dla wszystkich, którzy zajmują się szeroko pojętą misją wychowawczą – edukacyjną zaprezentowano w podrozdziale *Socjalizacja a nowe media*.

Doktorantka bardzo trafnie z wykorzystaniem różnorodnych źródełowym, a w tym obcojęzycznym zaprezentowała problematykę współczesnej szkoły, postrzegając ją jako instytucję borykającą się z głębokim kryzysem, próbując zwrócić uwagę na możliwości istnienia nurtów alternatywnych - szkoły domowej. W mojej ocenie Autorce z powodzeniem udało się w rozdziałach teoretycznych zaprezentować ujęcie nie tylko z obowiązku zamieszczania tej problematyki, głównie pojęciowej, różnego typu koncepcji z różnych perspektyw, ale potrzeby prezentacji zmiany w orientacji tego problemu, a nade wszystko znaczenia procesu edukacji socjalizacji człowieka, zwracając uwagę na czynniki kulturowe, społeczne i biopsychiczne. Takie ujęcie jest wysoce interesujące, wymaga gruntownej znajomości, studiowania literatury co Doktorantka uczyniła, wykraczając poza przyjęty stereotyp problematyki. Proszę jednak o zaprezentowanie wybranego ujęcia edukacji domowej w dorobku pedagogii w Polsce.

3. Ocena założeń metodologicznych

Zaprojektowane badania Doktorantka zrealizowała w paradygmacie konstruktywistycznym w strategii jakościowej, zgodnie z przyjętym założeniem opartym na ujęciu John Ward Creswell, Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln, U. Flick)¹⁶. Określono przedmiot i cel badań. W moim odczuciu w przyjętym celu głównym zabrakło jasnego odniesienia się do socjalizacji zawartej w temacie pracy i przedstawionej w tytule „Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo”, co uczyniła Autorka w celu kolejnym zgłębienie socjalizacji. W celu prakseologicznym przyjęto stworzenie rekomendacji oraz strategii radzenia sobie w edukacji domowej dla młodzieży zainteresowanej

¹⁶ N.K. Denzin, Y.S. Lincoln: *Wprowadzenie...*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.): *Metody badań jakościowych*, Tom 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, J. W. Creswell.: *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

nauką w tym trybie oraz jej rodziców¹⁷. Określono dwa pytania badawcze. W badaniach zastosowano metodę etnograficzną, prowadząc badania terenowe. W mojej ocenie Doktorantka wraz z wyborem metody etnograficznej wykorzystwała techniki badawcze jak wywiad częściowo ustrukturyzowany, obserwacji uczestniczącej oraz analizy wytworów młodych ludzi (np. prace malarskie, rękodzieło), a nie narzędzi badawczych jak pisze (strona 107).

Dokonano doboru celowego i kuli śnieżnej. W badaniu wzięła udział młodzież edukowana domowo, z przedziału wiekowego 14-18 lat, mieszkająca w dużych, małych miastach i na wsiach z województw śląskiego, małopolskiego, lubelskiego oraz podkarpackiego. Badania realizowano w latach 2021- 2022. Przeprowadzono 16 wywiadów zakwalifikowano do analizy 12. Przeprowadzono wywiad pilotażowy. Czas trwania wywiadów do 1,5 godziny¹⁸. Jako metodę analizy zebranego materiału badawczego zastosowano analizę tematyczną. Istotnym etapem analizy danych było osadzenie uzyskanych tematów w ugruntowanych koncepcjach i teoriach, wzbogaconych o cytaty z wywiadów co Autorka uczyniła. Doktorantka dokonała trafnego przyjęcia założeń metodologicznych, przeprowadzenia badań i analizy ich wyników, z którego w mojej ocenie wywiązała się bardzo dobrze.

4. Konkluzje

W mojej opinii Pani mgr Justyna Pawlak przygotowała poznawczo interesującą i naukowo wartościową rozprawę doktorską, wybierając temat pomijany, ale jakże ważny dla edukacji, w wychowawczym i społecznym znaczeniu. W pracy starano się zachować należyte proporcje między warstwą teoretyczną i analizą empirycznych wyników.

Z lektury przedstawionej do oceny rozprawy: zarówno z treści teoretycznych, jak przeprowadzonych analiz – wnioskuję, że Autorka jest bardzo dobrą początkującą badaczką. Jasno określając swoje cele, dążąc do ich osiągnięcia z determinacją pomimo utartych stereotypów w nauce. W mojej ocenie włożyła ona wiele starań i wysiłku w przygotowanie i przeprowadzenie badań empirycznych, opracowanie ich wyników oraz sformułowanie naukowo wartościowych konkluzji, pomimo trudności na początku prezentowania koncepcji jako kandydatka do szkoły doktorskiej.

¹⁷ J. Pawlak, *Dysertacja, Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF., 2024, s. 106.

¹⁸ J. Pawlak, *Dysertacja, Szkoła w domu? Funkcjonowanie oraz socjalizacja młodzieży edukowanej domowo*, PDF., 2024, s. 108-111.

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Pawlak jest wysoce pozytywna.

Autorka wykazała się dużą wiedzą z zakresu nauk społecznych, a w tym w szczególności wiedzy z zakresu socjologii, pedagogiki. W mojej ocenie Doktorantka posiada zdolności do ujmowania interdyscyplinarnego problematyki z różnych perspektyw oraz umiejętności do zorganizowania i efektywnego przeprowadzenia badań naukowych, co świadczy o Jej dobrym przygotowaniu do pracy w charakterze pracownika naukowego.

Rozprawa Pani mgr Justyna Polak znacząco wzbogaca dotychczasową wiedzę w zakresie edukacji domowej w kontekście procesu edukacji i socjalizacji, a zatem może, w mojej ocenie być przydatna w procesie edukacji i socjalizacji młodzieży, jako alternatywny system, zdobywania wiedzy, nabywania umiejętności i kształtowania kompetencji społecznych.

Autorka bardzo trafnie przedstawiła problem edukacji domowej uczniów o różnym poziomie kompetencji społecznych. Zaprezentowane ujęcie, dotyczące funkcjonowania edukacji domowej w kontekście procesu socjalizacji, uznaję za oryginalne i cenne. Zatem w mojej ocenie przedstawiona praca stanowi istotny wkład w rozwój teorii oraz praktyki systemu edukacji (systemu oświatowego). Stanowi interesujące studium badawcze. Jeszcze raz podkreślam wskazuje na wysoki poziom wiedzy Autorki z zakresu pedagogiki, rodziny i jej zmian kulturowych, socjologii, a tym socjologii wychowania (rozwoju i zachowania młodzieży) i innych dyscyplin naukowych, oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Nią badań.

Dlatego bardzo gratuluję Doktorantce i Pani Profesorce jako Promotorce.

Recenzowana rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 187 ust. 1 – 4 ustawy z dnia 20.07.2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1668 z późn. zm., wnioskuję zatem do Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach **o dopuszczenie Pani mgr Justyny Polak do dalszych etapów przewodu doktorskiego co potwierdzam własnoręcznym podpisem.**

Kierownik Katedry Pedagogiki

dr hab. Marek Walancik, prof. AWSB